

การประยุกต์ใช้หลัก Rebus Sic Stantibus ในกฎหมายไทย
เพื่อบรรเทาภาระหนี้ของคู่สัญญาในวิกฤตการณ์อันไม่คาดคิด*
The Application of the Principle of Rebus Sic Stantibus in
Thai Law To Alleviate the Debt Burden of Contracting
Parties During Unforeseen Crises

ก้องพัฒน์ แสงโทโพธนารัตน์^{**}

Kongpaphad Saengthophothanarhat

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้เป็นการศึกษาภายใต้หลัก “เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป สัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา” (Rebus Sic Stantibus) อันเป็นหลักการที่มุ่งให้ความคุ้มครอง แก่คู่สัญญาในกรณีที่เกิดเหตุการณ์ไม่คาดคิด ซึ่งส่งผลกระทบต่อการใช้ปฏิบัติเพื่อชำระหนี้ตามสัญญาอย่างรุนแรง โดยแม้หนี้ในสัญญาจะยังสามารถชำระได้ แต่กลับกลายเป็นการสร้างภาระหนักหน่วงที่เกินกว่าที่คู่สัญญาจะได้คาดการณ์ไว้

ในเบื้องต้น ปกติของการทำสัญญาที่คู่สัญญาต้องมีความประสงค์ตรงกันทั้งผู้เสนอและผู้สนอง พร้อมกับการพิจารณาถึงปัจจัยความถูกต้องทางกฎหมายและสถานการณ์ ต่าง ๆ ทั้งในปัจจุบันไปจนถึงอนาคต หากทุกอย่างยังคงดำเนินไปตามที่คาดหวัง คู่สัญญาจึงยอมรับพันธะตามกฎหมายและตกลงทำสัญญาดังกล่าวไว้ อย่างไรก็ตาม หากเกิดเหตุการณ์ในอนาคตที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เช่น วิกฤตเศรษฐกิจหรือเหตุการณ์ที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ตั้งแต่แรก อาจทำให้การปฏิบัติตามสัญญากลายเป็นภาระที่เกินความเหมาะสมแก่ผู้ที่ต้องชำระหนี้ตามสัญญาได้

ตัวอย่างของเหตุการณ์ที่ส่งผลอย่างร้ายแรงจนกระทบต่อผู้เข้าทำสัญญา เช่น ผลกระทบจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจตามประกาศขององค์การอนามัยโลก (WHO) และ ภาวะฉุกเฉินทางสาธารณสุขระหว่างประเทศ (PHEIC) หรือวิกฤตการณ์เศรษฐกิจในเอเชียปี 2540 (วิกฤตการณ์ต้มยำกุ้ง) หรือการระบาดของโควิด-19 ซึ่งไม่เพียงสร้างความเสียหาย ทางเศรษฐกิจ แต่ยังส่งผลกระทบต่อภาคส่วนอื่น ๆ รวมทั้งการปฏิบัติตามสัญญาของคู่สัญญาในเหตุการณ์นี้ด้วย เหตุการณ์เหล่านี้เองจึงสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการนำหลัก Rebus Sic Stantibus มาปรับใช้เพื่อให้สัญญาสอดคล้องกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต

ด้วยเหตุนี้เองจึงควรนำหลักการดังกล่าวมาปรับใช้กับระบบกฎหมายไทย ไม่ว่าจะเป็น ในรูปแบบของการบัญญัติให้ชัดเจนในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือการ ปรับเปลี่ยนแนวทางในการทำสัญญา

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิชา กม7101 กฎหมายแพ่งลักษณะสัญญาและลักษณะละเมิดชั้นสูง หลักสูตรนิติศาสตร-มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

**นายก้องพัฒน์ แสงโทโพธนารัตน์ นักศึกษาหลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ สาขากฎหมายอาญาและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ที่อยู่: เลขที่ 148 ถนนเสรีไทย เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240 E-mail: 6611911004@stu.nida.ac.th

เพื่อความเป็นธรรมแก่ผู้เข้าทำสัญญา ซึ่งมีแนวทางจากต่างประเทศ เช่น สหพันธรัฐเยอรมนี สาธารณรัฐ - ฝรั่งเศส หรือสหราชอาณาจักร

คำสำคัญ: หลักการขำระหนี้ ต้องอยู่ในความคาคหมายของคู่สัญญาในขณะเข้าทำสัญญา ,หลักการเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป สัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา, วิฤตการณ์

Abstract

This study explores the principle of *Rebus Sic Stantibus* (When circumstances change, a contract is no longer binding), a doctrine aimed at protecting contractual parties in the event of unforeseen circumstances that significantly impact the fulfillment of contractual obligations. While the debt under a contract may remain payable, the resulting burden could become excessively onerous, surpassing what the parties could have expected.

In the normal course of contract formation, the intentions of both the offeror and the offeree must align, along with careful consideration of legal correctness and prevailing circumstances, both present and future. If all conditions are expected to proceed as planned, the parties agree to the contractual obligations. However, should unforeseen events or drastic changes occur, such as an economic crisis or unanticipated circumstances, fulfilling the contract might impose an undue burden on the party obligated to perform.

Examples of severe events impacting contractual parties include economic crises as declared by the World Health Organization (WHO) or Public Health Emergency of International Concern (PHEIC), the Asian financial crisis of 1997 (commonly known as the Tom Yum Goong crisis), and the COVID-19 pandemic. These events not only caused economic damage but also disrupted the ability of contractual parties to fulfill their obligations.

Such situations underscore the necessity of applying the *Rebus Sic Stantibus* principle to adapt contracts to future circumstances that might arise.

Therefore, this principle should be incorporated into Thailand's legal framework, whether by explicitly codifying it in the Civil and Commercial Code or by adjusting contracting practices to ensure fairness for the parties involved. This can be guided by international examples, such as those from Germany, France, or the United Kingdom.

Keywords: *rebus sic stantibus*, a doctrine that allows parties to change the terms of a contract, crises

1. บทนำ

เมื่อบุคคลทั้งสองฝ่ายตกลงเข้าทำสัญญากันโดยปราศจากมูลเหตุอันขัดต่อความถูกต้องของบพัญญูติของกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน สัญญาดังกล่าวย่อมเกิดขึ้นได้ โดยมีเจตนาและความประสงค์ที่ต้องตรงกันจากทั้งผู้สนองและผู้เสนอที่เข้าทำสัญญา โดยในขณะที่เข้าทำสัญญาอยู่นั้น คู่สัญญาย่อมต้องได้พิจารณาปัจจัยต่าง ๆ พร้อมทั้งสภาวะการณ์ของตนตลอดไปจนถึงในอนาคตที่ตนจะเข้าปฏิบัติตามสัญญาดังกล่าวว่าจะหากองค์ประกอบและปัจจัยทุกอย่างยังดำเนินไปได้อย่างที่ตนเป็นอยู่ทุกวันนี้ ด้วยเหตุตั้งที่ว่านั่นเองจึงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ตนจึงตกลงปลงใจและมีความพร้อมที่จะเข้ารับทำสัญญา ยอมรับที่จะมีพันธะทางกฎหมายอย่างที่ตนได้เลือกตั้งแต่แรก

แต่หากเหตุการณ์ในอนาคตที่เวลานั้นได้กระทบต่อผู้ที่เข้าทำสัญญาเป็นอย่างมาก อันเป็นเหตุการณ์ที่ไม่ได้คาดคิดว่าจะเกิดขึ้นหรือแตกต่างไปจากที่ตนเคยเป็นอยู่เป็นอย่างมาก ตลอดจนกระทบต่อสัญญาที่ได้เข้าทำไว้ก่อนหน้านี้ทั้งในแง่ของการต้องปฏิบัติชำระหนี้โดยมิได้ถึงขั้นที่ทำให้หนี้ดังกล่าวนั้นตกเป็นพ้นวิสัย แต่จะเป็นการเพิ่มภาระอย่างหนักหน่วงหรือความเสียหายอย่างมากโดยไม่ได้อันตรายมาก่อน หลักที่จะกล่าวดังต่อไปนี้จึงเป็นหลักการที่ได้ถือกำเนิดขึ้นมาเพื่อสำหรับพฤติการณ์ดังที่กล่าวโดยเฉพาะ

บทความทางวิชาการนี้ เป็นการศึกษากฎหมายแพ่งลักษณะสัญญา ภายใต้หลักกฎหมายหนึ่งว่าด้วยหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา หรือหลักการชำระหนี้ต้องอยู่ในความคาดหมายของคู่สัญญาในขณะที่เข้าทำสัญญา¹ (Rebus Sic Stantibus) โดยมีมุ่งหวังที่จะศึกษาประกอบกับพฤติการณ์อันใดก็ตามที่เกิดขึ้นภายหลังจากการได้เข้าทำสัญญาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว หากแต่เหตุการณ์ ดังกล่าวได้ส่งผลให้สภาวะการณ์ของผู้ที่ได้เข้าทำสัญญาเปลี่ยนแปลงแตกต่างไปจากเดิมจนได้ส่งผลกระทบต่อการปฏิบัติตามสัญญาที่ตนได้เข้าทำไว้แต่แรก ซึ่งเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดเหตุดังกล่าวยังเป็นสิ่งที่คู่สัญญาไม่อาจคาดการณ์ได้ว่าจะเกิดเมื่อตอนที่ตนได้เข้าทำสัญญา

โดยเมื่อเหตุในข้างต้นได้ประกอบรวมกันแล้ว หากยังต้องมีการปฏิบัติตามสัญญาที่ตนได้เข้าทำ หรือจำต้องชำระหนี้อย่างเคร่งครัดตามสัญญาที่ตนได้เข้าทำอยู่ ก็จะเป็นการกระทบซึ่งความคาดหวังหรือความเข้าใจของคู่สัญญาที่มีแต่แรกเริ่มเดิมที อันเป็น รากฐานสำคัญที่ได้ก่อให้เกิดสัญญาดังกล่าว โดยแม้หนี้จากสัญญาที่ได้เข้าทำร่วมกันอาจยัง ปฏิบัติชำระตามที่ตกลงไว้ได้อยู่ก็ตาม แต่ก็จะเป็นการสร้างภาระหรือความเสียหายต่อผู้ที่ต้องปฏิบัติตามชำระหนี้เป็นอย่างมากโดยไม่อาจได้คิดเห็นมาก่อนจนพฤติการณ์ดังที่กล่าวไปได้อุบัติขึ้นมาหลังจากเข้าทำสัญญา² อันเหตุการณ์หรือวิฤตการณ์ต่าง ๆ ที่ได้มีมาอันมีความเกี่ยวพันต้องกันที่ควรจะมีการนำหลักนี้เข้ามาศึกษาเพื่อประยุกต์และปรับใช้มีอยู่หลายครั้งอย่างเช่น ผลกระทบจากวิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจตามประกาศขององค์การอนามัยโลก (WHO) และภาวะฉุกเฉินทางสาธารณสุขระหว่างประเทศ (PHEIC) หรือวิฤตการณ์การเงินในเอเชียช่วง พ.ศ.2540 หรือเรียกให้เข้าใจได้โดยง่ายว่าวิฤตการณ์ต้มยำกุ้ง (Tom Yum Goong Crisis) อันเป็นบทเรียนครั้งสำคัญต่อประเทศไทยที่ได้สร้างบรรทัดฐานทางกฎหมายและการปรับตัวต่าง ๆ เช่นการลงทุน การพาณิชย์ของประเทศเพื่อการก้าวเข้าสู่เวทีโลกอย่างมี

¹ ศนันท์ภรณ์ โสทธิพันธุ์, *รวมหลักกฎหมายแพ่ง* (สำนักพิมพ์วิญญูชน 2567) 52.

² กิตติศักดิ์ ปรกติ, ‘หลักสุจริตและเหตุเหนือความคาดหมายในการชำระหนี้’ (คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ป.) <<https://www.law.tu.ac.th/wp-content/uploads/2024/01/BonaFide-Supervening-Events.pdf>> สืบค้นวันที่ 28 ธันวาคม 2567.

ประสิทธิภาพ³ อีกทั้งการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 (COVID-19) โรคภัยที่ได้แพร่กระจายไปทั่วโลก พร้อมทั้งสร้างความเสียหายต่อทั้งปัจเจกบุคคลและระบบเศรษฐกิจไปทุกภาคส่วน หรือสงคราม เป็นต้น

ด้วยเหตุดังที่กล่าวไปในข้างต้น เมื่อย้อนกลับมาดูที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของประเทศไทยแล้ว กลับไม่ได้มีการบัญญัติรองรับเพื่อสถานการณ์ดังที่ได้กล่าวไว้โดยตรงแต่อย่างใด ฉะนั้นแล้วเมื่อถึงในคราวที่มีข้อพิพาทเกิดขึ้น บุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อการบังคับใช้กฎหมาย อาจจะทำให้ขาดไปซึ่งมาตรฐานในการใช้กฎหมายที่มีอยู่ ตลอดจนการขาดซึ่งประสิทธิภาพในการปรับใช้ความรู้ความเข้าใจต่อเรื่องที่เกิดขึ้นและอื่น ๆ อันจะส่งผลร้ายแก่สัญญาของผู้ที่อยู่ภายใต้การบังคับใช้กฎหมายได้

ในขณะที่เดียวกันเองจากการรวบรวมค้นคว้าและศึกษาข้อมูลกฎหมายต่างประเทศแล้ว ได้พบว่าหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) มีการประยุกต์และปรับใช้หลักการดังกล่าวมาอย่างยาวนานแล้วในหลาย ๆ ประเทศ เช่น สหพันธรัฐเยอรมนี สาธารณรัฐฝรั่งเศส หรือสหราชอาณาจักร โดยการศึกษารวบรวมกฎหมายเหล่านี้ก็เพื่อให้ทราบถึงแนวทางในการนำมาปรับใช้เมื่อเกิดเหตุการณ์ใด ๆ ก็ตามขึ้นมาส่งผลกระทบอย่างมากต่อคู่สัญญาในการเข้าปฏิบัติเพื่อชำระหนี้ตามสัญญา จนอาจสร้างภาระปัญหาเกินกว่าที่ผู้เข้าทำสัญญาจะได้คาดการณ์ไว้ตั้งแต่แรกเริ่มที่เข้าทำสัญญา ตลอดจนวิธีการปรับใช้และผลทางกฎหมายเพื่อนำมาเป็นแนวทางให้กับการปรับตัวเมื่อเข้าทำสัญญากฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของประเทศไทย

จากที่ได้กล่าวไปในข้างต้น นี้เองจึงเป็นหน้าที่ของหน่วยงานและบุคคลที่มีหน้าที่อำนาจอันเกี่ยวข้อง กับกฎหมายในส่วนนี้ ต้องนำแนวทางปฏิบัติจากต่างประเทศที่มีอยู่มา ปรับใช้ต่อเหตุการณ์ดังที่ได้อธิบายไปได้เกิดขึ้น ทั้งการบัญญัติให้ชัดเจนไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เองเพื่อให้เกิดความแน่นอนเองก็เป็นส่วนสำคัญที่ควร ได้รับการพิจารณาเพื่อพัฒนาปรับปรุงกฎหมายต่อไปในอนาคต เพื่อสร้างความชัดเจน กำจัด ไปซึ่งความขุ่นข้องใจหรือข้อสงสัยในยามที่ต้องมีการศึกษาและนำกฎหมายดังกล่าวนี้ ไปบังคับใช้กับข้อพิพาทต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต

2. ข้อค้นพบจากการศึกษา

หลังจากที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) ซึ่งมาจากการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้มาจากการทบทวนวรรณกรรมทั้งจากบทความวิชาการ หนังสือ วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็น ปัญหา และอื่น ๆ อาจสามารถแยกรายละเอียดออกได้เป็นดังนี้

2.1 ความขัดแย้งกันระหว่างหลักสัญญาต้องเป็นสัญญาและหลักเมื่อสถานการณ์ เปลี่ยนแปลงไป สัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา

5.1.1 หลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda) เป็นหลักที่ได้กำหนดให้เมื่อคู่สัญญาได้เข้าทำสัญญา มีผู้เสนอและผู้สนองตอบรับคำเสนอดังกล่าวถูกต้องตรงกันทุกประการ เมื่อเกิดสัญญาขึ้นแล้ว คู่สัญญาต้องปฏิบัติตามสัญญาที่ได้ทำขึ้นอย่างเคร่งครัด อันมาจากภายใต้ความสมัครใจ ความถูกต้องตามกฎหมายและปัจจัยอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งหลักการนี้ยังเป็นหลักการที่ได้รับการยอมรับและเป็นพื้นฐาน

³ เอกสารวิชาการของสำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สิงหาคม 2560, ‘ถอด บทเรียนวิกฤตต้มยำกุ้ง’ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.) <<https://www.bot.or.th/th/our-roles/special-measures/Tom-Yum-Kung-lesson.html>> สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2567.

ที่สำคัญของสัญญาและหนี้ต่าง ๆ มากมาย⁴ แต่ก็ยังมีข้อยกเว้นอยู่ในกรณีที่ว่า หากสัญญาขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือข้อสัญญาเป็นอันพันวิสัยที่จะปฏิบัติได้ เป็นโมฆะจึงทำให้สัญญานั้นไม่มีผลบังคับใช้แต่แรก เป็นต้น

2.1.2 หลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) หลักการนี้มีชื่อเรียกที่หลากหลายต่างออกไปตามความเข้าใจของผู้ศึกษา เช่น หลักการชำระหนี้ต้องอยู่ในความคาดหมายของคู่สัญญาในขณะเข้าทำสัญญา⁵ การพ้นวิสัยทางเศรษฐกิจ⁶ หลักกฎหมายที่ยกเว้นหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา⁷ โดยหลักดังกล่าวนี้เป็นหลักที่ใช้กับช่วงที่สภาวะการณ์ของคู่สัญญาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจากตอนที่คู่สัญญาเข้าทำสัญญาด้วยกัน เป็นเหตุการณ์พิเศษที่คาดไม่ถึงมาก่อน ในขณะเข้าทำสัญญาและหากบุคคลดังกล่าวต้องปฏิบัติตามสัญญานั้นอยู่ อาจจะก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรมขึ้นได้ เพราะการชำระหนี้ของฝ่ายหนึ่งไม่สมดุลกับการปฏิบัติภาระหนี้ตอบแทนของอีกฝ่าย จึงอาจจะสร้างความไม่เป็นธรรมได้ อีกทั้งหากตัวของคู่สัญญาสามารถ คาดหมายถึงพฤติการณ์ดังกล่าวได้ บุคคลดังกล่าวอาจจะไม่เข้าทำสัญญาก็ได้ โดยหลักการนี้ยังเปิดโอกาสเพื่อให้คู่สัญญาอีกฝ่ายอาจขอปรับหรือขอเลิกสัญญา โดยที่รายละเอียดอาจ กำหนดแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ

จากหลักทั้งสองที่ได้กล่าวไปในข้างต้น จะเห็นได้ว่าจุดประสงค์ของทั้งสองหลัก ดังกล่าวนั้นจะต่างกัน อย่างเห็นได้ชัดเจน แม้พื้นฐานของการเข้าทำสัญญาจะเหมือนกันทั้งคำเสนอและคำสนองหรือความถูกต้องตามกฎหมาย หากแต่หลักหนึ่งนั้นยึดมั่นและยึดถือ ในการปฏิบัติให้ครบถ้วนถูกต้องตามสัญญาที่ได้ตกลงกัน จนบรรลุในจุดประสงค์ของการทำสัญญา ในขณะที่อีกหลักการได้ขยายความออกไปถึงเหตุการณ์ในอนาคตที่รุนแรงอันไม่อาจคาดเดาได้ เช่น โรคระบาด สงคราม ภัยพิบัติ และอื่น ๆ โดยหลังจากทำสัญญาแล้ว เหตุดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อการใช้ปฏิบัติตามหนี้ ซึ่งไม่ใช่ในกรณีที่ถึงขั้นตกเป็นอันพันวิสัย (Legal Possibility) แต่เพราะจะเป็นการสร้างภาระแก่อีกฝ่ายมากเกินไป จึงให้เกิดการระดมสมองในการปรับเปลี่ยนข้อตกลงกันในภายหลัง

2.2 การนำหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) เข้ามาปรับใช้ในต่างประเทศ

2.2.1 สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz (1998)⁸ เป็นกรณีศึกษาสำคัญที่มีการนำหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) เข้ามาปรับใช้อย่างเห็นได้ชัด โดยเป็นคดีที่เกี่ยวกับการนำเข้าไวน์มาค้าขาย ภายในประเทศโดยมีพันธมิตรคู่ค้าคือระหว่างสองบริษัทสัญชาติเยอรมันและยูโกสลาเวีย จนเมื่อประเทศยูโกสลาเวียได้เกิดสงครามขึ้นอันนำไปสู่การระงับสิทธิ

⁴ พระครูวินัยธรเอก ชินวิโส, 'ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีผลผูกพันตามหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา' (2564) 1 วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมการบริหาร 69, 70-71.

⁵ ศนันท์กรณ โสทธิพันธุ์ (เชิงอรรถ 2) 53.

⁶ กิตติศักดิ์ ปรกติ (เชิงอรรถ 3) 112.

⁷ อนงค์ สมบุญเจริญ, 'ปัญหาการเปลี่ยนแปลงไปซึ่งมูลเหตุในสัญญา' (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2549).

⁸ InfoCuria Case-law, 'Racke v Hauptzollamt Mainz' (CVRIA, N.D.) <<https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&jur=C%2CT%2CF&num=C-162%2F96&td=ALL>> accessed 28 December 2024.

ประโยชน์ทางการค้า ตามมา ทำให้บริษัทสัญชาติเยอรมันต้องเสียภาษีศุลกากรสูงขึ้นสำหรับสินค้านำเข้า (ก่อนหน้านี้มีเงื่อนไขการค้าพิเศษ) แต่ทางผู้นำเข้าไว้นั้นไม่พอใจและแย้งว่าการระงับสิทธินั้น ไม่ถูกต้องในข้อสัญญาที่ตนทำแต่แรกไม่ได้อนุญาตให้มีการระงับเช่นที่เข้ามาส่งผลกับสัญญาของตนแต่อย่างใด คดีดำเนินจนไปถึงศาลยุติธรรมแห่งสหภาพยุโรป (CJEU) ซึ่งได้ออกมาตัดสินในท้ายที่สุดว่าข้อบังคับที่มีผลสืบเนื่องมาจากสงครามที่เกี่ยวกับการระงับสิทธิประโยชน์ทางการค้านั้นถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งยังไม่ได้ขัดต่อหลักกฎหมายระหว่างประเทศในการแก้ไขสัญญา หรือยุติสัญญา ประกอบทั้งศาลยังได้เห็นอีกว่าสงครามในประเทศคู่ค้านั้นนับเป็นเหตุการณ์ รุนแรงอันไม่คาดคิดอันเป็นเหตุสมควรที่สัญญายอมเปลี่ยนแปลงไปได้ดังเช่นในหลัก Rebus Sic Stantibus ทั้งนี้ยังมีการบัญญัติอันเกี่ยวกับหลักการดังกล่าวไว้ใน German Civil Code BGB Section 313 Interference with the basis of the transaction⁹ อย่างชัดเจน

2.2.2 สาธารณรัฐฝรั่งเศส

หลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) ในประเทศฝรั่งเศส หลักการดังกล่าวถูกนำมาปรับใช้และมีชื่อเรียกจำเพาะว่า หลักการ imprévision¹⁰ โดยถูกบัญญัติไว้อย่างชัดเจนประมวลกฎหมายแพ่ง มาตรา 1195¹¹ โดยมาตราดังกล่าว ได้อนุญาตให้มีการแก้ไขหรือยกเลิกสัญญาเมื่อเกิดสถานการณ์ อันไม่คาดคิดและยังส่งผลกระทบต่อสัญญาที่ได้ทำขึ้น ฝ่ายที่ได้รับผลกระทบจะสามารถ ขอให้มีการเจรจาสัญญาใหม่ได้ หากการปฏิบัติตามนั้นเป็นภาระมากจนเกินควร¹²

⁹ Section 313 of German Civil Code BGB

Interference with the basis of the transaction

(1) If circumstances that became the basis of a contract have undergone serious change since the contract was concluded and if the parties would not have concluded the contract or would have concluded it with different contents had they foreseen this change, then adaptation of the contract may be demanded to the extent that, taking account of all the circumstances of the specific case, in particular the contractual or statutory distribution of risk, one of the parties cannot reasonably be required to uphold the contract without alteration.

(2) It is equivalent to a change of circumstances if material conceptions that have become the basis of the contract are found to be incorrect.

(3) If adaptation of the contract is not possible or if one party cannot reasonably be required to accept it, then the disadvantaged party may rescind the contract. In the case of continuing obligations, the right to terminate takes the place of the right of rescission.

¹⁰ Catherine Pédamon, 'The paradoxes of the theory of imprévision in the new French law of contract: a judicial deterrent?' (Amicus Curiae, N.D.) <[file:///C:/Users/ADMIN/Downloads/stevenwhittle,+amicus112P%C3%A9damon%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ADMIN/Downloads/stevenwhittle,+amicus112P%C3%A9damon%20(1).pdf)> accessed 28 December 2024.

¹¹ Morgan James, 'Tips for implementing article 1195 of the Civil Code' (arst.avocats, March 2020) <<https://cabinet-arst.com/en/publications/contracts/covid-19-article-1195-unforeseen/>> accessed 3 January 2025.

¹² Article 1195 of the Civil Code

If a change in circumstances unforeseeable at the time of conclusion of the contract makes performance excessively onerous for a party that had not agreed to assume the risk, the latter may request a renegotiation of the contract with its co-contractor. It continues to perform its obligations during the renegotiation.

2.2.3 สหราชอาณาจักร

หลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) ในประเทศอังกฤษ ชื่อของหลักการดังกล่าวไม่มีการปรากฏขึ้นอยู่ในบทบัญญัติ หากแต่ได้สะท้อนแนวความคิดและ

In the event of refusal or failure of the renegotiation, the parties may agree to terminate the contract, on the date and under the conditions they determine, or mutually request the judge to adapt it. In the absence of agreement within a reasonable period, the judge may, at the request of a party, revise the contract or terminate it, on the date and under the conditions he sets.

เจตจำนงของหลักการผ่านหลัก Frustrated Contracts Act 1943¹³ ออกมาได้อย่างน่าสนใจ¹⁴ อันได้กำหนดให้เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดเกิดขึ้นและหาได้อยู่ในความคาดหมายของคู่สัญญาในขณะที่เข้าทำสัญญาดังกล่าวแล้ว

¹³ Section 1 of Law Reform (Frustrated Contracts) Act 1943

(1) Where a contract governed by English law has become impossible of performance or been otherwise frustrated, and the parties thereto have for that reason been discharged from the further performance of the contract, the following provisions of this section shall, subject to the provisions of section two of this Act, have effect in relation thereto.

(2) All sums paid or payable to any party in pursuance of the contract before the time when the parties were so discharged (in this Act referred to as “the time of discharge”) shall, in the case of sums so paid, be recoverable from him as money received by him for the use of the party by whom the sums were paid, and, in the case of sums so payable, cease to be so payable:

Provided that, if the party to whom the sums were so paid or payable incurred expenses before the time of discharge in, or for the purpose of, the performance of the contract, the court may, if it considers it just to do so having regard to all the circumstances of the case, allow him to retain or, as the case may be, recover the whole or any part of the sums so paid or payable, not being an amount in excess of the expenses so incurred.

(3) Where any party to the contract has, by reason of anything done by any other party thereto in, or for the purpose of, the performance of the contract, obtained a valuable benefit (other than a payment of money to which the last foregoing subsection applies) before the time of discharge, there shall be recoverable from him by the said other party such sum (if any), not exceeding the value of the said benefit to the party obtaining it, as the court considers just, having regard to all the circumstances of the case and, in particular,—

(a) the amount of any expenses incurred before the time of discharge by the benefited party in, or for the purpose of, the performance of the contract, including any sums paid or payable by him to any other party in pursuance of the contract and retained or recoverable by that party under the last foregoing subsection, and

(b) the effect, in relation to the said benefit, of the circumstances giving rise to the frustration of the contract.

(4) In estimating, for the purposes of the foregoing provisions of this section, the amount of any expenses incurred by any party to the contract, the court may, without prejudice to the generality of the said provisions, include such sum as appears to be reasonable in respect of overhead expenses and in respect of any work or services performed personally by the said party.

(5) In considering whether any sum ought to be recovered or retained under the foregoing provisions of this section by any party to the contract, the court shall not take into account any sums which have, by reason of the circumstances giving rise to the frustration of the contract, become payable to that party under any contract of insurance unless there was an obligation to insure imposed by an express term of the frustrated contract or by or under any enactment.

(6) Where any person has assumed obligations under the contract in consideration of the conferring of a benefit by any other party to the contract upon any other person, whether a party to the contract or not, the court may, if in all the circumstances of the case it considers it just to do so, treat for the purposes of subsection (3) of this section any benefit so conferred as a benefit obtained by the person who has assumed the obligations as aforesaid.

ไม่ จนอาจสร้างภาระที่หนักหน่วงเกินไปแก่ผู้ชำระหนี้ แม้ในทางปฏิบัติจะยังชำระหนี้ได้อยู่ แต่ในดุลยพินิจของศาลนั้นจะให้ความสำคัญไปที่การยุติสัญญาเลย อันแตกต่างจากประเทศอื่น ๆ ที่จะเปิดโอกาสให้แก้ไขปรับเปลี่ยนสัญญาได้ด้วย ตัวอย่างคดีที่เคยเกิดขึ้น เช่น *Fibrosa Spolka Akcyjna v Fairbairn Lawson Combe Barbour Ltd*

โดย *Fibrosa* อันเป็นบริษัทสิ่งทอจากประเทศโปแลนด์ ได้ทำสัญญาซื้อเครื่องจักรจาก *Fairbairn* ซึ่งเป็นผู้ผลิตเครื่องจักรจากประเทศอังกฤษในราคา 4,800 ปอนด์ ซึ่งได้ชำระเงินล่วงหน้า 1,000 ปอนด์ไว้แล้ว อย่างไรก็ตาม ได้มีเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่สองเกิดขึ้นและเยอรมนีเข้ายึดครองโปแลนด์ ทำให้ *Fairbairn* ไม่สามารถทำการค้ากับโปแลนด์ได้ตามกฎหมาย เหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดนี้ทำให้สัญญาการค้าระหว่างทั้งสองฝ่ายไม่สามารถปฏิบัติให้แล้วเสร็จต่อไปได้ ศาลสูงสุดของสหราชอาณาจักร (House of Lords) ได้ตัดสินให้ *Fibrosa* ชนะคดีและสามารถเรียกคืนเงินมัดจำ 1,000 ปอนด์ได้ โดยศาลให้ความเห็นว่าสัญญาจะต้องตกเป็นโมฆะเนื่องจากเหตุการณ์สงคราม และ *Fibrosa* ไม่ได้รับผลประโยชน์ใด ๆ จากสัญญาดังกล่าวเลยนั่นเอง¹⁵

2.3 ความไม่ครอบคลุมของกฎหมายในกรณีของหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) ในประเทศไทย

โดยจากเหตุการณ์ตัวอย่างข้างต้น นับเป็นกรณีศึกษาที่สื่อให้เห็นถึงการนำหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) มาประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดี โดยเมื่อพิจารณาเทียบกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของประเทศไทยแล้ว หากได้มีหลักการดังกล่าวได้บัญญัติไว้อย่างชัดเจนในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แต่อย่างใดไม่

จากเหตุการณ์ที่ผ่านมาในประเทศไทย มีวิกฤตการณ์อันเป็นสถานการณ์ที่น่าสนใจ ต่อการนำหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) เช่น ปัญหาภาวะวิกฤติเศรษฐกิจของไทยในช่วงปี พ.ศ.2540 (วิกฤตการณ์ต้มยำกุ้ง) หรือการระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ที่ส่งผลถึงในทุกภาคส่วน รวมไปถึงทั้งในสัญญาต่าง ๆ ที่ได้จัดทำขึ้นในช่วงนั้น ด้วยเหตุนี้เองหลักการนี้จึงมีความสำคัญอย่างมากที่จะต้องได้รับการพิจารณาเมื่อเหตุการณ์อันไม่คาดคิดได้อุบัติขึ้น มาแล้วจะส่งผลกระทบต่อสัญญาในทางกฎหมายอย่างไร เจ้าหนี้และลูกหนี้จะมีบรรทัดฐาน ในการเจรจาเพื่อการปรับข้อสัญญาในช่วงวิกฤตการณ์อันเป็นเหตุการณ์พิเศษเหล่านี้ อย่างไรบ้าง หรือคู่สัญญาที่ได้รับผลกระทบเพียงฝ่ายเดียวหรือหนักกว่า จะหยิบยกข้อเท็จจริงเหล่านั้นขึ้นมากล่าวอ้างเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนได้อย่างไร แม้จะมีนโยบายจากทางภาคเอกชนหรือรัฐบาลรวมไปถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อคอยโอบอุ้มผู้เข้าทำสัญญาในระหว่างที่เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้น แต่หากขาดไปซึ่งบทกฎหมายอันจะเป็นบรรทัดฐานอันดีในการสร้างความเข้าใจและมาตรฐานแล้วนั้น ย่อมจะสร้างความเคลือบแคลงใจและข้อกังขามากมายแก่ผู้ใช้กฎหมายในท้ายที่สุดอยู่ดี

แต่ถึงกระนั้นในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ยังมีกรณีที่คล้ายคลึงกันเช่น หลักกฎหมายเรื่องการชำระหนี้กลายเป็นพันธียัย มาตรา 217, 218, 219 แต่ถึงจะคล้ายกันเมื่อมองอย่างผิวเผิน แต่เมื่อพิจารณา

¹⁴ Atty. Sema Dar, 'IMPOSSIBILITY OF THE PERFORMANCE IN ENGLISH COMMON LAW' (Ozay Law, 10 December 2020) <<https://ozay.av.tr/publication/impossibility-of-the-performance-in-english-common-law>> accessed 3 January 2025.

¹⁵ Micheal James, 'Fibrosa SA v Fairbairn Lawson Combe Barbour Ltd' (My Law Tutor , 2 April 2024) <<https://www.mylawtutor.net/cases/fibrosa-sa-v-fairbairn-lawson-combe-barbour-ltd/>> 3 March 2025.

แล้วก็จะพบว่า การชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยนั้น จำต้องเมื่อการชำระหนี้ นั้นไม่สามารถปฏิบัติอย่าง ที่ตกลงไว้ได้ แล้วหรือเป็นไปไม่ได้ อย่างแน่แท้ หรือหลักกฎหมาย เรื่องการแสดงเจตนาโดยสำคัญผิด มาตรา 156-158 ซึ่งเป็นการเข้าใจผิดในสถานการณ์ใดก็ตามตั้งแต่การเริ่มทำสัญญาตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อ ความสมบูรณ์ของสัญญาดังกล่าว อันจะเห็นได้เลยว่าเป็นแนวทางคนละอย่างกับหลักเมื่อสถานการณ์ เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) หรือจากกรณีอื่น ๆ ที่อาจเข้าใจได้ว่า มีลักษณะคล้ายเคียงกับหลักการเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา เช่น การประพาดิ เนรคุณอันเป็นเหตุให้ผู้ให้มีสิทธิถอนคืนการให้ของตนจากมาตรา 531 ข้อยกเว้นให้ผู้รับฝากซึ่งรับฝาก โดยมีกำหนดเวลาอาจคืนทรัพย์สินที่รับฝากก่อนถึงเวลาที่กำหนดจากมาตรา 662 กรณีฝ่ายชายและหญิง คู่หมั้นบอกเลิกสัญญาหมั้นได้เมื่อมีเหตุสำคัญที่เกิดขึ้นกับฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจากมาตรา 1442 และ 1443 เป็นต้น

ในขณะที่จากแนวคำพิพากษาของศาลไทย หากเป็นกรณีที่สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปจากที่คู่เข้าทำ สัญญาเกินกว่าที่จะคาดหมายได้ หากยังบังคับให้ชำระหนี้ต่อก็คงเปรียบเสมือนการชำระหนี้ อย่างอื่นหรือไร้ ประโยชน์หรือขัดต่อวัตถุประสงค์แท้จริงของมูลหนี้ นั้น หากเป็นเช่นนั้น ศาลไทยจะนำหลักการชำระหนี้เป็นพันธวิสัย มาเทียบเคียง เช่น ในยุควิกฤตเศรษฐกิจถ้าภาระดังกล่าวหนักเกินกว่าที่คาดหมายได้ การชำระหนี้ไม่อาจ กระทำลงได้พันธวิสัยไปเพราะเหตุความคาดหมาย ศาลก็จะให้เหตุผลไว้ว่าเพราะเป็นเหตุสุดวิสัยมาเทียบเคียง เพื่อใช้ในกรณีดังกล่าวแทน จึงอาจเห็นได้ว่ากฎหมายในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยยังขาดถึง ความชัดเจนในกรณีที่เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญาอยู่นั่นเอง โดยการเทียบเคียง หลักพันธวิสัยที่มีเหตุการณ์สอดคล้องกับหลักการเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3506/2546 ศาลฎีกาได้ให้ความเห็นไว้ว่า วิกฤตเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อลูกหนี้บางคน เป็นเหตุให้ใช้การชำระหนี้เป็นพันธวิสัยเป็นข้อแก้ตัวเมื่อไม่สามารถชำระหนี้ที่มีต่อสถาบันการเงินได้เหมือนดัง เช่นแต่แรกได้ แต่ต้องพิจารณาเป็นกรณีไป แต่ถ้าวการชำระหนี้ นั้นยังอยู่ในวิสัยหรือไม่ได้เกิดจากที่เหนือ การคาดหมายได้ ลูกหนี้ย่อมต้องรับผิดชอบอยู่¹⁶

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดอันเกี่ยวข้องกับหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป สัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา ส่วนใหญ่แล้วมักจะปรากฏอยู่ในสัญญาทางปกครองด้วย โดยอาจแบ่งออกได้เป็น 2 กรณีคือ 1. กรณีที่ ข้อเท็จจริงเปลี่ยนแปลงไปและคู่สัญญาฝ่ายปกครองใช้เอกสิทธิ์ฝ่ายเดียวในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิก สัญญา 2. ในกรณีที่ข้อเท็จจริงเปลี่ยนแปลงไปอันทำให้คู่สัญญาฝ่ายเอกชนต้องรับภาระหนักเกินควรแก่ ความคาดหมาย

โดยในกรณีแรกนั้น ศาลยุติธรรมและศาลปกครองได้ยอมรับหลักเอกสิทธิ์ของฝ่ายปกครอง ซึ่งเป็นสิทธิที่มีอยู่ ในสัญญาโดยมักกำหนดไว้มานานแล้ว ทั้งกฎหมายบางฉบับ หรือข้อกำหนดในสัญญา ต่างก็ให้อำนาจฝ่าย ปกครองมีสิทธิบางประการในการแก้ไขสัญญาหรือยกเลิกสัญญาทางปกครองได้ เช่น พระราชบัญญัติแรว พ.ศ. 2510 ในมาตรา 9 ตรี “ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องใช้เนื้อที่ในเขตอาชญาบัตรประทานบัตรชั่วคราว หรือ ประทานบัตรได้เพื่อประโยชน์ แก่การอันเป็นสาธารณูปโภคการป้องกันประเทศ หรือเพื่อประโยชน์สาธารณะ อย่างอื่นของรัฐ ให้รัฐมนตรีโดยอนุมัติของคณะรัฐมนตรี มีอำนาจเรียกอาชญา-บัตรประทานบัตรชั่วคราว หรือ ประทานบัตรนั้นมาแก้ไขเปลี่ยนแปลง เนื้อที่ในเขตอาชญา-บัตรประทานบัตรชั่วคราว หรือประทานบัตรได้...”

¹⁶ ปารวี พิสิฐเสนากุล, ‘หลัก clausula rebus sic stantibus ในสัญญาทางปกครอง’ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ 2553).

กรณีที่สองคือเมื่อข้อเท็จจริงเปลี่ยนแปลงไปภายหลังทำสัญญาและคู่สัญญาฝ่ายเอกชนต้องรับภาระหนักเกินกว่าที่คาดหมายไว้ อันเป็นเหตุให้ผู้เข้าทำสัญญาอันเป็นเอกชนร้องขอให้หน่วยงานทางปกครองที่เป็นผู้ร่วมเข้าทำสัญญาแก้ไขเปลี่ยนแปลงสัญญา โดยมีกรณีศึกษา เช่น คำวินิจฉัยของคณะกรรมการวินิจฉัยร้องทุกข์ที่ 10/2531 โดยสรุปได้ว่า คำสัญญาก่อสร้างคลองส่งน้ำ คู่สัญญาฝ่ายเอกชนต้องสร้างฐานรองรับท่อส่งน้ำข้ามห้วย 120 ฐาน จากตอนแรก 62 ฐานตามที่ระบุในใบเสนอราคา ทำให้เกิดภาระงานและค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมอีกมาก แม้เอกชนจะร้องขอปรับเพิ่มเงินและเวลา แต่สำนักงานพลังงานแห่งชาติก็ได้อนุมัติให้แต่อย่างใด จึงเห็นได้ว่าหากเป็นเช่นนั้นต่อไป ฝ่ายเอกชนต้องรับภาระหนักกว่าเกินควรกว่าที่ได้คาดหมายไว้และไม่เป็นธรรมกับเอกชนเสียด้วย คณะกรรมการวินิจฉัยว่าการเพิ่มงานดังกล่าวเป็นสาระสำคัญของสัญญา จึงเห็นควรให้แก้ไขสัญญาโดยเพิ่มเงินและเวลา เพื่อให้การดำเนินงานเป็นธรรมและยังแสดงให้เห็นถึงการยอมรับหลักการ rebus sic stantibus ด้วย

3. การอภิปรายผลการศึกษา

จากกรณีศึกษาต่าง ๆ ประกอบกับหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic -Stantibus) จะเห็นได้ว่าในศาลและกฎหมายของต่างประเทศ อันเป็นแม่แบบที่ดีในการเลือกที่จะศึกษาและปฏิบัติตาม ได้มีแนวทางตัวอย่างการใช้ กฎหมายอันสะท้อนถึงหลักการดังกล่าวอยู่มาก ด้วยเหตุนี้เองหากประเทศไทยจะต้องมีการหาแนวทางเพื่อนำหลักดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ เมื่อใดก็ตามที่สัญญาอันใดก็ตามได้เกิดปัญหาดังที่ได้อธิบายไปตั้งแต่ต้นว่า เมื่อมีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงอื่นใด อุบัติขึ้นอย่างมีอาจคาดการณ์ได้หลังจากที่สัญญาได้เกิดขึ้น โดยเสนอสนองต้องตรงกันและถูกต้องตาม กฎหมาย หากสัญญาดังกล่าวมิใช่เป็นการตกเป็นอันพัณวิสัย หรือเหตุอื่นใดที่ทำให้สัญญา ต้องสิ้นสุดไปโดยปริยาย โดยยังสามารถที่จะมีการตกลงใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของผู้ทำสัญญาในขณะนั้น ๆ ศาลไทยอาจพิจารณาให้สัญญาสามารถปรับปรุงแก้ไข โดยอาจพิจารณาแยกให้แตกต่างกันออกไปในแต่ละกรณีก็ได้

หลักการต่าง ๆ ที่ได้กล่าวไปในช่วงก่อนหน้าทั้งหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda) หรือแม้กระทั่งหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) แม้จะมีการขัดกันในส่วนน้อยอยู่บ้าง แต่หลักทั้งสองนี้ต่างก็มีพื้นฐานประกอบขึ้นมาจากหลักสุจริต¹⁷ (Good Faith) อย่างที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้ไม่ว่า จะในเจตนาของผู้เข้าทำสัญญา หรือความถูกต้องตามหลักศีลธรรมอันดี ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชนและอื่น ๆ อีกมาก ด้วยเหตุนี้แล้วหากจะต้องมีการปรับใช้หลักการ Rebus Sic Stantibus ในส่วนของการยกเลิกหรือปรับเปลี่ยนสัญญาเพราะวิฤตการณ์อันไม่คาดคิดนี้ย่อมพิจารณาประกอบกับหลักสุจริตดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้น อันสามารถ ต่อยอดจากมาตราในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์อันเกี่ยวข้องกับหลักสุจริตคือ มาตรา 5 “ในการใช้สิทธิแห่งตนก็ดี ในการชำระหนี้ก็ดี บุคคลทุกคนต้องกระทำโดยสุจริต” และมาตรา 368 “สัญญานั้นท่านให้ตีความไปตามความประสงค์ในทางสุจริตโดยพิเคราะห์ ถึงปกติประเพณีด้วย”

โดยเมื่อได้เกิดเหตุการณ์อันใดก็ตามที่จะทำให้การชำระหนี้ดังกล่าวแล้วนั้นไม่เป็นธรรมแก่ลูกหนี้เหตุเพราะต้องรับผลกระทบจากวิฤตการณ์อื่นใดก็ตามที่ผู้เข้าทำสัญญา มิได้คาดการณ์ไว้เสียแต่แรก หรือความไม่ยุติธรรมประกอบจากที่ผู้ชำระหนี้ผู้นั้นต้อง รับภาระที่หนักหน่วงมากกว่าที่ตนได้คาดไว้จากวิฤตการณ์ดังกล่าว หรือ

¹⁷ นิรัชรา พงศ์อาจารย์, ‘การนำหลักกฎหมายทั่วไปมาพิจารณาคดีพิพาทเกี่ยวกับสัญญาทาง ปกครอง: ศึกษากรณีหลักสุจริตในสัญญาสัมปทาน และสัญญาจัดให้มีสิ่งสาธารณูปโภค’ (2563) 109 วารสารสุทธิปริทัศน์ 17, 20.

การชำระหนี้ที่ไม่สมดุลกันระหว่างทั้งสองฝ่ายเพราะมีเหตุแห่งวิกฤตการณ์เข้ามาเกี่ยวพันด้วยแล้ว ย่อมสามารถพิจารณาได้ว่า หากผู้ปฏิบัติชำระหนี้ยังฝืนกระทำการดังกล่าวต่อไป จะเป็นการอาจมองได้ในขณะที่เจ้าหนี้ได้รับรู้ถึงสถานะของลูกหนี้เป็นอย่างดีตั้งแต่มีการทำสัญญาไปจนถึงการชำระหนี้ แล้วเมื่อเกิดเหตุที่ไม่อาจคาดคิดได้ขึ้นมาในภายหลัง หากตัวของเจ้าหนี้ยังไม่ยอมผ่อนปรนการชำระหนี้หรือบังคับให้ลูกหนี้ยังต้องชำระตามกำหนดเดิมทั้งที่มีเหตุการณ์ใดบางอย่างเกิดขึ้นอันส่งผลอย่างร้ายแรงต่อการเข้าปฏิบัติชำระหนี้ของลูกหนี้โดยมิได้คำนึงถึงความเป็นจริงในปัจจุบัน ย่อมเชื่อได้ว่าการบังคับเช่นนั้นย่อมเป็นการใช้สิทธิที่มีของตนไปโดยไม่คำนึงถึงคู่สัญญาและสร้างความเดือดร้อนแก่อีกฝ่ายอย่างมาก พฤติการณ์เช่นที่ว่าไม่อาจถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติตามหลักสุจริตตามมาตราแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ตามที่ได้อย่างบริสุทธิ์ใจดังที่กล่าวไปในข้างต้น

4. ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา

4.1 หลักการสำคัญอันมีผลต่อการพิจารณาถึงหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus)

จากที่ได้กล่าวไปในข้างต้น ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยนั้น ยังไม่ครอบคลุมถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) หากมีการนำหลักสุจริตเข้ามาปรับใช้ เมื่อมีวิกฤตการณ์ดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น อาจสามารถพิจารณาได้ในกรณีที่ผู้เข้าทำสัญญาหากในส่วนของการนั้นยังมีได้ตกเป็นอันพ้นวิสัย อาจจะเป็นมาตรการอันดีที่ช่วยในการบรรเทาพ้อผ่อนผัน จากการปรับสัญญาหรือแก้ไขบางส่วนเพื่อให้รองรับกับสถานการณ์ดังที่ได้กล่าวไป แต่ถ้าหากพิจารณาแล้วว่าหากกระทำการดังกล่าวไปแล้วแต่ก็ยังมิได้ก่อประโยชน์อื่นใด สิทธิในการบอกเลิกสัญญาให้เจ้าหนี้และลูกหนี้หมดพันธะทางกฎหมายกันไปก็ตามแต่จะพิจารณา

4.2 การทำนิติกรรมอันควรสอดคล้องกับหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus)

ถึงกระนั้นหากรอแต่ให้บทบัญญัติได้รับการแก้ไข อาจจะไม่ทัน่วงทีต่อสถานการณ์ปัจจุบันที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วในยุคของอินเทอร์เน็ตและระบบไร้สายที่มีอิทธิพลอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นในด้านการศึกษา อุตสาหกรรม ด้านบันเทิง ตลอดจนไปถึงด้านพาณิชย์ ที่ทำให้หลาย ๆ บุคคลในปัจจุบันสามารถเข้าทำสัญญาได้อย่างรวดเร็วและด้วยความเร่งรีบและรวดเร็วในยุคสมัยปัจจุบันนี้ที่มีอินเทอร์เน็ตเป็นตัวเกื้อหนุน อาจทำให้ใคร หลาย ๆ คนมองข้ามจุดสำคัญเมื่อในขณะที่ต้องเข้าทำนิติกรรมมองข้ามไป กล่าวคือหากนิติกรรมดังกล่าวหาได้ต้องห้ามขัดแย้งด้วยกฎหมาย หรือเป็นนิติกรรมที่พ้นวิสัย หรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนแล้วไซ้¹⁸ นิติกรรมดังกล่าวย่อมสามารถเข้าทำได้ หากแต่ต้องประกอบด้วยเรื่องอายุและความสามารถของผู้เข้าทำนิติกรรมอื่น ๆ อีกอีกด้วย

ด้วยเหตุนี้เอง หากกระทำเพื่อโดยตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของความสุจริตแล้ว การกำหนดสิทธิหน้าที่ของผู้เข้าทำสัญญาให้ชัดเจนเสียตั้งแต่ต้น ประกอบไปจนถึงในกรณีอันเกี่ยวข้องกับหลักเมื่อสถานการณ์

¹⁸ ส่วนนิติกรรมมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ‘นิติกรรมและสัญญา’ (มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ม.ป.ป.) <<https://dla.wu.ac.th/th/archives/3585>> สืบค้นวันที่ 3 มกราคม 2568.

เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) โดยควรต้องมีการระบุไว้ว่า เมื่อใดก็ตามที่ได้เกิดเหตุการณ์อันไม่คาดคิดเกิดขึ้น อันได้กระทบถึงทั้งตัวผู้เข้าปฏิบัติชำระหนี้ โดยอาจขยายถึงเหตุการณ์อันไม่คาดคิดไว้ในเนื้อหาของสัญญาได้จากแนวปฏิบัติของต่างประเทศ หรืออาจกำหนดกว้าง ๆ เพื่อให้รองรับกับวิกฤตการณ์ดังกล่าวที่อาจเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อประกอบทั้งเพื่อไม่เป็นการจำกัดสิทธิและ เสรีภาพของผู้เข้าทำสัญญามากจนเกินไป ควรอนุญาตให้มีการกลับมาแก้ไขสัญญาหรือ ปรับปรุงการปฏิบัติชำระหนี้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น หรือกล่าวให้เข้าใจได้โดยง่ายคือ สัญญาหลักนั้นควรมีการเปิดช่องเอาไว้เพื่อให้นำหลักการดังกล่าวมาใช้เพื่อรองรับกับเหตุการณ์อันไม่คาดคิดที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต แต่ถึงกระนั้น การกำหนดไว้เช่นนี้ สำหรับบางบุคคลอาจมองว่าข้อกำหนดเหล่านี้อาจเป็นดาบสองคมได้ เหตุเพราะความเอาแน่เอานอนไม่ได้ในสิทธิและหน้าที่ตามสัญญา หากแต่ความจริงแล้วพื้นฐานของหลักการข้อกำหนดเหล่านี้ย่อมต้องประกอบขึ้นมาจากหลักสุจริตด้วยอยู่แล้วจึงเป็นหน้าที่ของผู้ที่มีอำนาจหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับด้านนี้ คอยกำกับดูแลให้การเข้าทำนิติกรรมต่าง ๆ มีมาตรฐานและสร้างความเป็นธรรมให้แก่ผู้เข้าทำสัญญาทั้งสองฝ่าย อันก็เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดภายใต้ความถูกต้องของกฎหมายนั่นเอง

4.3 การปรับปรุงแก้ไขในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ให้ตัวบทมีหลักการที่ชัดเจนเกี่ยวกับหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus)

ดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้นว่าแม้จะมีโครงการหรือนโยบายอื่นใดที่ช่วยโอบอุ้มรองรับผู้เข้าทำสัญญาเมื่อได้เกิดเหตุวิกฤตการณ์ต่าง ๆ อันส่งผลให้การปฏิบัติชำระหนี้ เป็นภาระมากเกินไปกว่าที่ผู้เข้าทำสัญญาแต่แรกจะคาดการณ์ได้ก็ตาม แต่หากยังไร้ซึ่งความชัดเจนในบทบัญญัติที่พร้อมจะรองรับกับหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) แล้วนั้น ย่อมเป็นไปได้ที่ท้ายที่สุดก็อาจจะเกิดผลเสีย ตามมาเมื่อถึงคราวที่ต้องการบรรเทาฐานอันเป็นหนึ่งในส่วนประกอบที่ทำให้กฎหมายมีความศักดิ์สิทธิ์ได้

ประกอบด้วยระบบกฎหมายของประเทศไทยที่เป็นระบบซีวิลลอว์ (Civil Law) อำนาจต่าง ๆ จากกฎหมายทั้งปวงย่อมต้องพึงจากบทบัญญัติที่เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ดังนั้น จึงควรจะมีการบัญญัติที่ชัดเจน เพื่อที่จะได้เป็นประโยชน์ อันเป็นแนวทางแก่ผู้ที่ศึกษาด้านกฎหมาย ทั้งยังรวมไปถึงคำพิพากษาจากศาลที่จะได้เกิดความชัดเจนขึ้นมา

โดยอาจศึกษาจากหลักกฎหมาย German Civil Code BGB Section 313 Interference with the basis of the transaction ที่ได้ บัญญัติไว้อย่างชัดเจนจากประเทศเยอรมนี ก็เพื่อความชัดเจนในตัวบทที่จะนำมาปรับใช้ในประเทศไทย ประกอบทั้งผลของกฎหมายดังที่ได้กล่าวไป ยังมีได้เป็นการจำกัดสิทธิของ ผู้เข้าทำสัญญามากจนเกินไป คู่สัญญายังสามารถที่จะปรับเปลี่ยนแก้ไขข้อสัญญาต่าง ๆ ที่ตนได้เข้าร่วมทำตั้งแต่แรก เพื่อให้สอดคล้องกับหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) โดยหากยังไม่ถึงขั้นการตกเป็นพันธียของสัญญาแล้ว หากจะปรับเปลี่ยนข้อตกลงกำหนดใด ๆ ในสัญญาเพื่อประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายย่อมทำได้ ในขณะที่หากสัญญาดังกล่าว เมื่อพิจารณาแล้วมิได้ก่อให้เกิด อนุประการใด ๆ แก่ผู้เข้าทำสัญญาแล้ว ถ้าจะเลิกสัญญาต่อกันไปเลย ก็ย่อมทำได้โดยมิขัดต่อบทบัญญัติของ กฎหมายแต่อย่างใด โดยเมื่อเทียบจากประเทศที่ได้กล่าวอ้างไปในข้างต้นแล้ว ผู้ศึกษาเองเห็นว่าหลักการ ดังกล่าวจากประเทศเยอรมนี มีความน่าสนใจและเหมาะสมที่ผู้ที่มีอำนาจเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือใด ๆ ก็ตาม ควรมีการเสนอร่างบทกฎหมายดังที่ว่านี้ เพื่อให้สอดคล้องและทันทั่วถึงกับเหตุการณ์ใด ๆ ก็ตามที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

การดำเนินการในส่วนที่กล่าวไปนี้ ล้วนเพื่อการคุ้มครองซึ่งสิทธิของผู้ที่เข้าทำสัญญาให้เกิดความยุติธรรม ภายใต้กฎหมายมากที่สุด แต่หากเมื่อเกิดเหตุวิกฤตการณ์ใดแล้วที่สร้างความรุนแรงกับตัวของผู้ปฏิบัติชำระหนี้ ก็ดี หากมีการตั้งต้นให้ทำการที่ว่าต่อไป ดังเดิมโดยไม่มีการเสนอช่วยเหลือหรือปรับข้อตกลงจากอีกฝ่าย ย่อมไม่อาจเรียกได้นั่น คือความยุติธรรมอันประกอบขึ้นจากหลักสุจริตที่เป็นหลักตั้งต้นของการเข้าทำสัญญา ไปเสียอย่างนั้น

5. บทสรุปผลการศึกษา

หลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) เป็นหลักการทางกฎหมายที่มีจุดประสงค์เพื่อให้สัญญาสามารถปรับเปลี่ยน หรือยกเลิกได้เมื่อมีวิกฤตการณ์ที่ไม่คาดคิดเกิดขึ้นหลังจากการทำสัญญา ซึ่งเหตุการณ์ ดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อความสมดุลหรือความเป็นธรรมของผู้ที่ได้เข้าทำสัญญานี้ หลักการนี้ถูกนำมาใช้ในหลายประเทศโดยต่างก็ยึดหลักสุจริต (Good Faith) เป็นพื้นฐาน รวมทั้งในทุก ๆ การเข้าทำนิติกรรมสัญญาของประเทศไทยด้วย

อย่างไรก็ตาม ในประเทศไทยยังไม่มีบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่รองรับหลักการดังกล่าวอย่างชัดเจนในต้วบทกฎหมาย แม้จะมีบทบัญญัติที่ เกี่ยวข้องกับความสุจริต เช่น มาตรา 5 และมาตรา 368 ที่อาจสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ในบางกรณี แต่ถึงกระนั้นก็ยังขาดความชัดเจนที่จะในการนำไปเป็นบรรทัดฐานเพื่อใช้กับสถานการณ์วิกฤตการณ์ที่มีอาจคาดเดาไม่ได้

หลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) สามารถสร้างความเห็นอย่างเห็นได้ชัดเจน โดยเฉพาะในกรณีที่เกิดเหตุการณ์ที่ไม่อาจคาดการณ์ได้ เช่น วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่ทำให้การปฏิบัติชำระหนี้กลายเป็นภาระที่หนักหน่วงเกินไปกว่าที่ผู้เข้า ปฏิบัติชำระหนี้จะคาดถึง หากประเทศไทยสามารถบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับหลักการนี้อย่างชัดเจน จะเป็นการเพิ่มมาตรฐานสร้างความศรัทธาในกฎหมายและความมั่นใจ ให้กับผู้ที่เข้าทำสัญญาว่าหากเกิดเหตุการณ์ไม่คาดคิดขึ้นเหล่านี้ขึ้น พวกเขาจะยังถูกรองรับ สิทธิต่าง ๆ ตามกฎหมายที่มีอยู่

โดยหลักการ Rebus Sic Stantibus นั้น มักจะถูกนำมาปรับใช้ในปัญหากฎหมายที่เกิดขึ้นในส่วนของทางมหาชนเสียเป็นส่วนใหญ่ อาจจะทั้งเพราะการเปลี่ยนแปลงนโยบาย และข้อกฎหมายบางฉบับที่อาจส่งผลกระทบต่อผู้ลงทุน คู่สัญญา หรือเอกชนที่มีอำนาจต่ำกว่ารัฐ ผู้ศึกษาจึงเห็นว่าควรมีการเปิดช่องในสัญญาที่ได้ทำขึ้นระหว่างทั้งสองฝ่ายเอาไว้ โดยเพื่อให้ฝั่งของเอกชนได้มีทางออกที่เหมาะสมและเป็นธรรมจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นและทำให้ฝั่งเอกชนได้รับผลกระทบ

ด้วยเหตุดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้น ผู้ศึกษาจึงขอเสนอแนะแนวทางอันจะเป็นประโยชน์ไม่มากนักน้อยให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องประเทศไทยพิจารณาศึกษารูปแบบการบัญญัติกฎหมายจากประเทศที่มีการใช้หลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) อย่างชัดเจน เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน German Civil Code BGB Section 313 Interference with the basis of the transaction ซึ่งระบุถึงความสามารถในการปรับเปลี่ยนสัญญาเมื่อ เกิดสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปจากเดิมอย่างรุนแรง ทั้งนี้เพื่อรองรับกับปัญหาทางกฎหมายที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต พร้อมมุ่งเน้นถึงการสร้างความยุติธรรมให้แก่คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายว่าด้วยการปรับปรุงกฎหมายดังกล่าวควรมุ่งเน้นที่การสร้างสมดุลระหว่างสิทธิและหน้าที่ของคู่สัญญา โดยอาจกำหนดเงื่อนไขในสัญญาให้ครอบคลุมถึงเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด สัญญาควรเปิดช่องทางเอาไว้เพื่อให้คู่สัญญาสามารถกลับมาเจรจาปรับเปลี่ยนข้อตกลงได้หากเกิดสถานการณ์ที่กระทบต่อ

การปฏิบัติหน้าที่ในสัญญาดังกล่าว การดำเนินการดังกล่าวไม่เพียงแต่จะช่วยคุ้มครองสิทธิของผู้ทำสัญญา แต่ยังช่วยลดปัญหาทางกฎหมายที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคตและเพิ่มความมั่นคงอันเป็นบรรทัดฐานทางกฎหมายในระบบชีวิตลอร์ของประเทศไทย

ดังนั้น การนำหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus Sic Stantibus) มาใช้ในกฎหมายไทยจะเป็นการสร้างความเป็นธรรมและ ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงที่ไม่สามารถเอาแน่เอานอนของสถานการณ์ในยุคปัจจุบัน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังช่วยให้ผู้เข้าทำสัญญามีทางเลือกในการปรับตัวและแก้ไข ข้อสัญญาในกฎหมายตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้ โดยไม่กระทบต่อความถูกต้องของกฎหมายอีกด้วย